

տալ Սերիոսի բնագրին շուրջը: Տարաբաղդա-
բար Միաբան, որ այնպէս մանրամասնութեամբ
ուսումնասիրած է շեռագիրս, ճիշդ Սերիոսի
Պատմութեան քով դիմած է համառոտութեան:
Այս նկատմամբ հարկ է բաւականանալ առ
այժմ Brossetի տուած տեղեկութիւններով:
Ըստ Բրոսէի Սերիոսի Պատմութիւնը կը գրաւէ
շեռագրին մէջ 123 էջ (սկսելով թղ. 487ա,
հմմտ. ԱՐՏՏ. 1901, էջ 542). Բրոսէ երկու տեղ
միայն կը յիշատակէ թերոյթ ձեռագրին մէջ,
էջ 10 (= տպ. 13, 12 կամ 15) ուր 4 էջ դա-
տարկ մը կայ. հոն ուր կը սպասուէր 228—
268 շրջանի հայ, սասանեան եւ հռովմէական
իշխողներու ժամանակագրական արքայացանկը,
եւ դարձեալ էջ 16/17 (= տպ. էջ 21) իբր
7—8 էջ դատարկ մը, որուն բովանդակութիւնն
անծանօթ կը մնայ մեզի, եթէ իրօք թերոյթ
մ'ունի ձեռագիրը, որուն վրայ կրնայ կասկա-
ծուիլ: Զարմանալի է որ այս պահասներու մա-
սին միւս ձեռագիր եւ տպագիր աղբիւրներն
ակնարկութիւն չունին:

(Հարմարութիւն)

Հ. Ն. ԱՅՈՒՆՈՒՐ

ՄԱԿԱՐԱՅԵՑԻՈՅ Բ. ԳՐԳԻՆ ՀԱՅԵՐԷՆ

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Քննական ուսումնասիրութիւն:

§ 7. Հայերէն թարգմանութեան արժէքն
ու որպիսութիւնը:

(Հարմարութիւն)

ԳՐԱՌԻՍ Ե.

Հ. 1. "Առաքելք". Հայը կ'աւելցնէ "ի
կողմանց Անտիոքացւոց". Հ. 2. "արս հեծեալս
տիգաւորս, ի զարդ ոսկի վառեալս" (') զարդա-
րեալս". յուն. ἱππεὶς διαχρύσους στολὰς ἔχον-
τας καὶ λόγχας σπειρηδὸν ἐξωπλισμένους = հե-
ծեալք, որք ունէին պատմութեան ոսկիս եւ
վառեալ էին տիգովք գունդ առ գունդ:
Գեղեցիկ է Հ. 3, ուր Հայը նշանաշաններով եւ
չափան բառերով բառախաղ մը կը յորինէ,

եւ միանգամայն կը ցուցնէ թէ զէքերու
ժխորը բացատրելու հարուստ բառամթերքի
վրայ կը տրամադրէ: Հարկաւ սկզբնագրէն բա-
ւական կը հեռանայ. "արշաւեալս յարձակեալս
խառնեալս ընդ միմեանս. անդ էր լսել
թնդիւն վահանաց, շկահիւն զաղեղանց,
շողիւն սուսերաց, շահիւն նշանաց, շա-
ռահիւն նետից զփայլիւն զոսկեղէն վառե-
լոց", փխ. "յերկուց կողմանց յարձակէին եւ
յետս ընկրկէին, թնդիւն վահանաց եւ բազ-
մութիւն նիզակաց եւ սայրասուր սուսերք եւ
նետաձիգ աղեղք եւ փայլիւն ոսկեղէն զինուց
եւ աղգի աղգի զրահք", — Հ. 5. "Իբրեւ
շոինդն իմն յանկարծ ուստ համբաւի
հարկանէր". γενομένης δὲ λαλιᾶς ψευδοῦς =
իրբեւ լինէր համբաւ սուտ: "Քսան հազար".
Անշուշտ բնագրին χελιδὼν = Ζη "հազար վա-
ռեալս" անհաստատութիւն քիչ երեւցած է
հայ գրչագիրներու կամ թարգմանչին: — "Եւ
նորա վասն յանկարծ դաւոյն ի պարսպէ
անտի մերժէին", փխ. "բայց իբրեւ պահապանքն
մերժէին = τῶν δὲ ἐπὶ τῷ τείχει συνελθεῖν τῶν.
τείχος = պարսպ. իսկ οἱ ἐπὶ τ. τείχει = պա-
հակ, պահապանք: — "Եւ Մենեղաւոս ար-
շաւեալ ի քաղաք անդր հասանէր". καὶ
τέλος ἦδη καταλαµβανομένης τῆς πόλεως ὁ
Μενέλαος εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἐφυσγάδουσεν =
սպառնալիք իբրեւ առաւ քաղաքն, Մ. ի գրեալ
անդր անկանէր փախստեայ: — Հ. 6. "Մեծա-
մեծ կոտորած քաղաքացեացն իւրոց" իբրեւ
ի մէջ թշնամեաց գործէր: Բացատրա-
բարեւն Հայուն յաւելուածներն են եւ Հատ կը
նմանին սոյն համարին վերջը հեղինակին արդէն
ըրած նմանութեան: — "Ոչ ածէր զմտաւ
զտոհմային քաղաքակից ընկերու-
թեանն բարեկեան դանութիւն, զի ի
թշուառութիւն դարձուցանէր". οὐ συννοῶν τὴν
εἰς τοὺς συγγενεῖς εὐθυμερίαν δυσθυμερίαν εἶναι
τὴν μερίστην = ոչ ածէր զմտաւ եթէ յա-
ջողութիւն մարտի առ քաղաքակիցս՝ դժբախ-
տութիւն անհնարին իցէ: — "Այլ հա-
մարէր իբրեւ ի մէջ թշնամեաց անկեալ
ստէպ ստէպ տազնապել եւ ի վերայ
միատոհմի գնդին իբրեւ ի վերայ
թշնամոյ նշան յաղթութեան կանգ-
նել". δοκῶν δὲ πολεμίων καὶ οὐχ ὁμοεθνῶν
τρόπαια καταβάλλεσθαι = համարէր ի թշնա-
մեաց մանաւանդ եւ ոչ եթէ ի բնիկ տոհմէն
նշանս յաղթութեան շահել: — Հ. 8. "Իբրեւ
դաւառի եւ քաղաքի եւ գնդի մատ-

նիչ եւ դահիճ, փխ. «Իբրեւ դահիճ հայրենաց եւ քաղաքացեաց = $\omega\varsigma$ πατρίδος καὶ πολιτῶν δῆμιος: — Զ. 9. «Բազումս եւ անթիւս. $\sigma\acute{\upsilon}\chi\nu\omicron\upsilon\varsigma$ = բազումս: — «Ինքն օտարաց եւ ի մէջ օտարաց. $\epsilon\pi\iota$ ξένης = յօտարութեան: — Հայուն մէջ հոս երկար պահաս մը կայ, հ. 9—10. $\pi\rho\acute{o}\varsigma$ Λακεδαιμονίους ἀναχθείς $\omega\varsigma$ διὰ τὴν συγγένειαν τευξόμενος. σκέπη, καὶ ὁ πλῆθος ἀτάφων ἐκρίψας: Դժուար է այս յապաւումին պատճառը հասկնալ: Առանց բնագրին հետ համեմատելու պակասը պիտի չգտայինք, այնքան լաւ կապուած են իրարու երկու եզրները՝ ἀπώλετο = կորեալ եւ ἀπένθητος = անսուգ: — Զ. 10. «Անսուգ, անխնամ, անհանդերձ. վերջի երկուքը Հայուն սեպհական են: — Զ. 15. «Եւ իբրեւ այսու չարեօք ոչ յագեցաւ, իշխեաց ձեռնամուխ լինել ի սուրբն ամենայն աշխարհաց, իշխեաց մտանել ի տաճար անդր: Բացատրականքը կը ցուցնեն Հայուն յաւելումները: — «Օրինացն եւ աշխարհին եւ գնդին մատնիչ եւ դահիճ. հմմտ. հ. 8: — Զ. 16. «Եւ պիղծ եւ անօրէն ձեռք զսուրբ սպաս սեղանոյն: — Զ. 17. «Թերեւս հպարտացեալ յամուռեալ էր ի միտս իւր Անտիոքոս եւ ասէր, փխ. «Հպարտացեալ մտօք չածէր Անտիոքոս զմտաւ եթէ... ուստի յաջորդ 17—20 համարները հեղինակին խորհրդածութիւններն են, մինչդեռ Հայուն «եւ ասէր, յաւելուածն զանեք շատ անյարմար կերպով Ա. ի բերանը կը դնէ: — Զ. 22. «Յազգէ Փրանգ, գրչասխալ, փխ. «Փրիւգ, անշուշտ այս ձեւով հայացուցած է թարգմանիչը. մինչդեռ Դուրեանի առաջարկած (էջ 249) «ազգաւ փոխգացի ձեւը եղծուածքը չի մեկնել: — Զ. 23. «Ի Գարգարի զին, փխ. Գարի զին. յայտնի է որ սխալը առաջին վանկին կրկնագրութեամբը ծագած է: — Զ. 24. Բայց զի ունէր սակաւ մի գութ ընդ Հրեայսն, առաքեաց նա... զի կոտորեցէ: Տրամարանութեան նախընթաց եւ հետեւորդ մասերու հակասութիւնն այլքան ակնհայտ է, որ առանց սկզբնագրին օգնութեան դիմելու հարկ է Դուրեանի հետ (էջ 249) «ունէր» ժխտել, բայց ոչ՝ «զի ոչ ունէր» ձեւով, վասն զի «ոչ»-ի ներմուծումն դժուար հասկանալի պիտի մնար, այլ՝ «զի ունէր» «ունէր»-ի բաղադրելով: — Զ. 26. «Ընդ քաղաքն ընդ ամենայն... այսր անդր ընթանային, փխ. մտեալ ի քաղաքն = $\epsilon\iota\varsigma$ τὴν πόλιν... $\epsilon\iota\varsigma$ δραπετών:

ԳԼՈՒԽ Զ.

Զ. «Եւ Բաղուամ ժամանակաց, ոչ պատմութեան եւ ոչ ալ յոյն բնագրին կը համաձայնի. $\mu\epsilon\tau' \omicron\upsilon\delta$ πολλόν = յետ ոչ բազում: — «Աթենքիոս. Զ. Աթենքիոս. $\beta\omicron'$ Աթենքիոսս. փխ. Ἀθηναῖον = Աթենացի ոմն: Գուցէ թարգմանիչն ազդուած ըլլայ, Մկ. ԺԵ 28 է: — Զ. 2. «Որմզդական դիցն Ողոմպիացուց, յոյն. Δίος Ὀλυμπίου. թարգմանիչն սասանական ծանօթ ձեւը դրած է փոխանակ օտար անուան, թէեւ աչքի կը զարնէ «Որմզդ»-ի եւ «Ողոմպիացուց» հակադրութիւնը: — «Գարգարի զին, հմմտ. Ե, 23: — «Հիւրասէր որմզդական դիցն վանատրի» = Δίος Ξενίου. հմմտ. Ագաթ. ճԺԹ. «Հիւրընկալ դիք վանատրի», որ հարազատ հայկական դից առաջինն ու գերագոյնն էր (S. Weber, էջ 38—40): — Զ. 3. «Եւ չարաչար դժուարին նեղութիւն չարեաց ի վերայ հասուցանէին. $\chi\alpha\lambda\epsilon\pi\eta$ δὲ καὶ τοῖς ὄχλοις ἦν καὶ δυσχερὴς ἡ ἐπίστασις τῆς χαλίας = եւ ժողովրդեան իսկ դժուարին եւ հակառակ էր յաճախել չարութեանն: — Զ. 7. «Սպանդարամետական պաշտաման... Սպանդարամետին» = Διονυσίων... τῶ Διονύσῳ: — Հայուն յիշած անուէրը կը պատկանի զրադաշտական կրօնի գերագոյն հոգիներէն միոյն՝ մասնաւորապէս երկրի դից = զնդ. spenta armaitiš (Hübschmann, I, էջ 73. — de Lagarde, Gesamm. Abh., էջ 264 5, Arm. Stud., էջ 139): Զայ դիցարանութեան մէջ Սպանդարամետի դերը ու տեղը որոշել դժուար է. Գեղեցի (էջ 103) կը կարծէ, թէ պաշտօնական հանգամանք չունէր, քանի որ Ագաթանգեղոսայ քով չէ յիշուած: Բայց սա պարագան, որ մեր թարգմանիչն ըստ իւր սովորութեան օտար դից տեղ՝ համապատասխան հայկականը կը դնէ միշտ, թոյլ կու տայ ենթադրել որ Հայոց Սպանդարամետին եւ յունական Գիոնիսիոսի մէջ կայ ազգակցութիւն փխնակ «Սպանդարամետական»-ի Զ կը կարդայ բոլորովին սխալ՝ «Սպանդարմզդական», իսկ փխ. «Սպանդարամետին» «Սանդարամետին», Եթէ այս ընթերցումն «պ. ի պատահական անկումի հետեւանք չէ, այլ սկզբնական հարազատ ձեւ՝ թարգմանչէն կիրարկուած, այն ատեն տեղիքս ալ իրաւունք մը կու տայ լագարդի հետ «Սանդարամետ» — որ այլուր եւս, եւ այն՝ զանազան առմամբ գործածուած է (Եզ. ԱՅ, 16. Փիլ. Բ, 10 եւն) — եւ Սպանդարամետ նոյնացնելու: — Զ. 8. «Մամենայն մտաքաղաքս պաշ

ցելոց, զորս իբրեւ մօլորու թիւն (յիմարու թիւն)
 համարէին = διὰ τὸ τοὺς προεπιγεμένους λόγους
 ὡς αὐτοὶ διελάβανον, ἀπόνοιαν εἶναι. — Է. 30.
 “Եբաց զբերան իւր հծծծծելով” — “Այս
 մի ինչ յայտնի եղեւ, եթէ...” փխ. “յայտնի
 է հեռուն, եթէ = φανερόν ἐστιν. — “Աստ
 ահի սաստիցն հեռուն” փխ, վասն ահի նորա
 = διὰ τὸν αὐτοῦ φόβον. — Է. 31. “զայս օրի-
 նակ + պատերազմեալ, կը յաւելու թարգ-
 մանիչը:

2. 1. "...կալեալս + ածեալ յա-
 տեան, Ամբողջ պատմութենէն կը հետեւի
 արդէն ատեան գաղափարը, բայց Հայը յայտ-
 նապէս կը դնէ իւրովի: — 2. 2. "Սկսաւ
 խօսել եւ ասէ. զի՞ կայք անցեալ, կամ
 զմեզ զի՞նչ հարցանելոց էք, փխ. այսպէս ա-
 սաց. զի՞նչ կամիցիս հարցանել եւ գիտել ի
 մէջ = οὐτως ἔφη, τί μέλλεις ἐρωτᾶν καὶ μα-
 θάνειν παρ' ἡμῶν: — 2. 3. "Ջեռուցանել... +
 եւ անիւս եւ պէսպէս գործիս տան-
 ջանաց պատրաստել, յաւելուած թարգ-
 մանչի: "Պատրաստիցին, կ'աւելցնէ նաեւ 2. 4ի
 մէջ՝ վերստին "Ջեռուցանել է ետք: — 2. 4.
 "Հրամայեաց... + յառաջ կացուցանել
 եւ նախ զլեզուն կտրեցին, այսպէս Հայը,
 մինչդեռ սկզբնագրին մէջ "Հրամայեաց ի ա-
 ռարկան է ուղղակի "զլեզուն կտրել, — 2. 5.
 "Ի բանից եւ ի ձեռաց, փխ. "յամե-
 նայնէ = τοῖς ὀλοῖς: Սոյն համարին մէջ եղ-
 բարց քաջալերական խօսքերուն վրայ Հայը
 կ'աւելցնէ նաեւ. "զանուն եւ զոգիս ժա-
 ոանգեսցուք: Ասոր պէտք էր յաջորդել՝
 λέγοντες οὕτως = "եւ ասէին այսպէս, զոր
 սակայն "սկսան... ասել, ձեռով տեղափոխ
 ըրած եւ դրած է "քաջութեամբ մեղսուք" է
 յառաջ = γενναίως τελευτᾶν = "քաջութեամբ
 մեռանել, — 2. 6. "Հայի... + ի ճգնու-
 թիւնս պատերազմի մերոյ, յաւելուած
 թարգմանչի. յոնը լո՞ւ՝ ἐφορᾷ = հայի: — 2. 9.
 "Իրրեւ յոգւոցն պարզել ապաստան եղեւ,
 սկսաւ խօսել եւ ասէ ցթագաւորն, .
 ἐν ἐσχάτῃ δὲ πνοῇ γενόμενος εἶπε = հասեալ
 ի վերջին շունչն ասէ: — "Ա՛յ սէգ հպարտ
 եւ ամբարտաւան, οὐ μὲν ἀλάστωρ = ո՛ր
 դու ոճրապարտ, — "Դու զմեզ յայսց կենաց
 շշխարհիս կարճել համարիս, ἐκ τοῦ
 παρόντος ἡμᾶς ἔξῃ ἀπολύεις = թէպէտ եւ բառ-

“Հաճեցի + ողորմութեամբ. երկու անգամ հանդիպեցանք արդէն այս յաւելուածին, հհ. 23, 29: — Հ. 34. “Ջիւն, փիւ. մի = լի. ճարտասանական հարցում” փոխանակ համազօր ժխտականի: — Հ. 37. “Ջիւն միայն է Աստուած + եւ այլ ոք չիք, հմմտ. երկ. Օր. Դ. 35, 39, 3 թգ. Ը, 60 եւն: — Հ. 38. “Ջամենայն նիւթեալ սրտմտութիւն բարկութեան ջնջել եւ ի բաց անցանել. στήναι τήν τοῦ παντοκράτορος ὀργήν τήν ἐπὶ τὸ σῦµπαν ἡµῶν γένος δικαίως ἐπηγµένην = զիջուցանել զբարկութիւն Ամենակալի, որ յիշատակում ի վերայ ամենայն ազգին մերոյ բորբեալ է: — Հ. 39. Կը սկսի հայն սա հաւաքական յաւելուածով. “յայնչափ քաջութեան սրտի մանկանցն եւ թանցունց. — Հ. 41. “Ի նոյն օրէնս կատարեցաւ, հմմտ. հ. 13:

(Հարաւստիւ)

Հ. Ս. ԿՈԳՆԱՆ

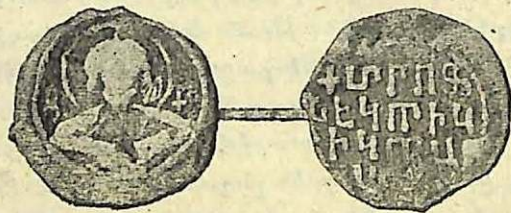
ԴՐԱՍԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԿՈՐԻՆԻ ԿԻՐԻՍՊՈՂԱՏԻ ԴՐԱՍԸ

Կիւրիկեան թագաւորներու պատմութեան մէջ Գուրգէն Ա. թագաւորի վրայ խօսելու ժամանակ յիշեցինք “Կորիկէ” անուն կրող հայագիր դրամ մը, որ տիպով ու ընթերցուածով անմասն է մեր միւս ազգային դրամներուն: Մինչեւ հիմայ սոյն դրամէն երեք¹ օրինակ ծանօթ է, մին կը գտնուի Պետերբուրգի թանգարանին մէջ, զոր Բրոսէ իւր առջեւ ունեցած, ուսումնասիրած եւ հրատարակած է (տես Monographie, էջ 32 եւ տախտակ I, մեր քով ձեւ 1 եւ 2). երկրորդը Էջմիածին՝ նուիրուած Լալայեանէ, որ զայն Զաւասպ գաւառի մէջ գտած է (հմմտ. Գասաւորութիւն Ռուբինեան դրամից, էջ Ժ) եւ երրորդ մը մեր Հաւաքածոյի մէջ: Էջմիածինը՝ ըստ Լալայեանի՝ արծաթ է, միւս երկուքը պղինձ: Դրամին յառա-

ջակողմը կը տեսնուի Քրիստոսի հանդիպահայեաց կիսանդրին՝ աջ ձեռքով գիրք մը բռնած երեսին երկու կողմերը՝ Թ[ԻՍՈՒ]Ս — Ք[ԻՄՍՈ]Ս մենագիրները. իսկ յետսակողմը դրոշմուած են հայերէն բառեր կամ անուններ:

Դրամիս նկատմամբ երկու կարեւոր խնդիր կը ներկայանայ մեր առջեւ. 1. ընթերցուածը եւ 2. դրամս կոխող թագաւորը կամ իշխանը: Երկու խնդիրներուն մասին ալ չեն պակսիր թեր ու դէմ կարծիքներ: Բրոսէ, որ առաջին անգամ աշխատած է վերլուծել, կը կարդայ. + ՏՐ ՈԳՆԷ ԿՈՐԻՒԿ ԿՈՐԱ. Ա. . . :

Ձև 1-2:

Լանգլուա (Numismatique de l'Arménie, էջ 28) անշուշտ իրեն աւելի լաւ ծանօթ Անտիոքի իշխաններու դրամներէն առաջնորդուած կը փորձէ առեղծուէ՝ ՏՐ ՈԳՆԷ ԿՈՐԻՒԿ Ի ԿՈՐԱ. . . Ա. . . եւ այս ձեւական նմանութիւն կը կոչէ սա յունական ընթերցուածին հետ. KYPIE BOHΘEI TΩ ΔΟΥΛΩ COV TANKPIΔI (Տէր օգնեա ծառայի քո Տանկրէտի): Լանգլուա կը յիշէ նաեւ Ս. Ալիշանի եւ Գ. Այվազովսկիի փորձերը: Ըստ Ս. Ալիշանի կարդալու է. ՏՐ ՈԳՆԷ ԿՈՐԻՒԿ ԵՒ ԿՈՐԱ ԲԱՂԱԲԱՅ: Իսկ ըստ Գ. Այվազովսկիի՝

ՏՐ ՈԳՆԷ ԿՈՐԻՒԿ ԵՒ
ԿՈՐԱԿՅԻՆ ՆՈՐԱ

Լալայեան եւս անգրադառնալով դրամիս կ'ընդգրկէ Բրոսէի ընթերցուածը: Եւ իրապէս հարկ է ըսել, որ Բրոսէ ամենէն աւելի մերձեցած է հարազատ ընթերցուածին, մինչդեռ Լանգլուա Ս. Ալիշան եւ Գ. Այվազովսկի աւելի ըստ կամի բառ կը ներմոծեն, քան առարկայապէս գրուածը կը կարդան: Մանաւանդ Ս. Ալիշանի եւ Այվազովսկիի անուամբ մէջ բերուածներն բոլորովին կը հակառակին հայ դրամներու վերնագրոյմբու եւ յաւաքածային նկարագիր ունին: Բրոսէ անշուշտ գոհացուցիչ կերպով ի սպառ լուծած պիտի ըլլար (հմմտ. էջ 33) եթէ իւր դրամին գրերը ունենային այն մաքրութիւնը ու որոշութիւնը զոր կը ներկայացնէ մերը: Կու տանք հոս մեր դրամին նմանատիպը

¹ Կ'ըսուի թէ կան օրինակներ նաեւ Անտիոքի՝ Միւթարեան Հաւաքածոյին մէջ: